

Durf en Dynamiek

Durf en dynamiek, twee woorden die zeker van toepassing zijn op het molenaarsbedrijf. Durf van de molenaars om te investeren in een risicovol bedrijf en de dynamiek van draaiende molens. De eerste spade was nog maar net in het veen gezet of de eerste molens verschenen al in het landschap. Kleine tjaskers en spinnekoppen maalden veenputten droog. Langs de kanalen ontstonden lintdorpen. De standermolen was voor het dorp onmisbaar voor het malen van graan. Nog later verschenen imposante industriemolens, toeleveranciers voor vele bedrijven. Zagen, olieslaan, loodwit malen, bijna alles kon de windmolen aan.

Ten onrechte wordt er vaak vanuit gegaan dat de Veenkoloniën een molenarm gebied was. Niets is minder waar. Rond 1900 bepaalden een kleine 120 windmolens, samen met de fabrieksschoorstenen, de skyline van de lintdorpen. Vanaf de stelling van de koren- en pelmolens te Borgercompagnie waren maar liefst 29 draaiende molens zien! Molenaars zoals Harm Streuper en De Haan te Veendam en Luitje Wiertsema uit Hoogezand hadden hun handen vol aan onderhoud en reparatie.

Een beetje molen was voorzien van een naam. Wat te denken van De Rijzende Zon te Mee-den, De Onrust te Oude Pekela, De Goede Hoop te Foxhol of De Vrijheid te Kalkwijk. Qua naamgeving was het bestuur van de polder Tripscompagnie-oostkant wel het meest vindingrijk. Zij noemden hun omstreeks 1830 gebouwde poldermolen, Somnus ab Oculus (Slaap uit de Ogen), volgens de overlevering berucht na een flinke borrel in een café te Muntendam. Het gewone volk trok zich overigens weinig aan van al deze officiële en bloemrijke namen. Molen Stavoren te Oude Pekela was beter bekend als de molen van Vissinga (de romp staat er nog steeds). Molen De Zwaluw zal weinigen iets zeggen, de molen van Pot te Boven Pekela weet iedere Pekelder te vinden.

Ondanks alle mooie namen ging het in de 20e eeuw snel bergafwaarts met de molens in de Groninger Veenkoloniën. Anno 1999 zijn er van de 120 molens nog maar vier korenmolens en vijf molenrompen over. De mentaliteit van durf en dynamiek

poldermolen van Drenthe. Veel last van hoge bomen, dat wel, maar hij is er nog. Even verderop, te Zuidlaren aanschouwen we tussen het groen, de prachtig geres-taureerde oliemolen De Wachter. Helemaal tussen het groen staat de molen van Gasselternijveen. Lommerrijk al die bomen, maar voor de molenaar een gruwel. De korenmolen van Gieterveen heeft er gelukkig geen last van. Om de windvang voor molens te beschermen bestond er vroeger windrecht. In een straal van 100 meter mocht men bij een molen geen bomen planten die voor windbemmering zouden zorgen. In een tijd van toenemende bebouwing, Nieuwe Natuur, ruilverkavelingsbossen, op- en afritbosjes, schaambossen en nog meer onzalig groen wordt het open Hollands landschap, met weidse vergezichten, steeds zeldzamer. Steeds vaker bederven bomen een vergezicht. Steeds vaker nemen bomen, molens de wind uit de zeilen. Kijk daarom goed om u heen, het is er nog, het landschap met een ploegende boer op zijn land, de uitgestrekte aardappelvelden, de kerktoeren, een draaiende molen of een fabrieksschoorsteen in de verte. Kortom, een landschap van durf en dynamiek.

Voor u het weet is het verdwenen

Foto 1

De korenmolen van Mussel, een tweede handsje, maar bepaald geen afdankertje. Deze standermolen werd in 1766 te Eerste Exlormond gebouwd. In 1869 verhuisde de molen naar Mussel. In 1943 verkocht de laatste eigenaar, de heer A. Folkerts de oude graanmolen aan de gemeente Haren. Molenmaker Koning uit Sappemeer herstelde diverse onderdelen, maar de molen bleef door oorlogsomstandigheden in opslag. Luitje Wiertsema uit Hoogezand kreeg na de oorlog opdracht om een bestek te maken ten behoeve van herbouw, maar van de plannen kwam niets terecht. Uiteindelijk werden de restanten naar het Openluchtmuseum te Arnhem verscheept en gebruikt bij de restauratie van een uit Huizen (NH) afkomstige standermolen.

laat zien dat men zelfs aan het eind van de 20e eeuw nog ambachtelijk kan malen. Molen De Hoop maalde niet altijd meel, maar begon zijn loopbaan als oliemolen te Vierverlaten. Olie voor verf, lampolie en vele andere toepassingen en lijnkoeken gemaakt van het afval voor het vee. In 1923 kreeg de molen een tweede jeugd. De molen werd te Vierverlaten gesloopt en te Kropswolde herbouwd voor molenaar Schutte ter vervanging van even daarvoor verbrande grondzeiler uit 1787.

Foto 7

De ronde stenen molen van polder Boven Ooster te Veendam werd in 1870 gebouwd en stond even ten noorden van de aardappelzetmeelfabriek van Wilkens. Omstreeks de eeuwwisseling werd de molen voorzien van zelfzwichting om het rendement te verbeteren. Toch haalde de techniek de molen in. Betrouwbare electromotoren en stroom van de EMV deden de molen de das om. In 1935 werd een sloopvergunning verleend en de molen verdween voorgoed uit het landschap. Een paar kilometer zuidelijke stond een bijna identieke poldermolen van waterschap De Verbeetering. Deze, identieke, eveneens in 1870 gebouwde molen, bezat een grote gevelsteen met de inscriptie: Het voorloopig bestuur 1870, Nanno M. Huizing Vz., Geert J. Smith, Jan A. van Linge, Pieter B. Drenth en Jan G. Oterdoom. Op 18 januari 1935 werd de sloopvergunning aan het waterschap verleend. Een bepaald niet indrukwekkend gemaal nam het werk van de reus over.

Foto 8

De Onrust te Oude Pekela, de onrust van een molenaar. In 1850 liet Remke Bruggers de molen bouwen en hij was blijkbaar wel heel onrustig. In 1851 ging de molen al weer in andere handen over. R. J. van Deest werd de trotse eigenaar. Zijn naam staat nog steeds boven de deur. Jazeker, De Onrust is er nog steeds. Diverse eigenaren maakten er de dienst uit. Soms maakte stormwind zijn leven wel heel onrustig, maar de molen hield vol. In 1956 kocht de gemeente Oude Pekela

7

1

og maar vier korenmolens en vijf molenrompen over. De mentaliteit van durf en dynamiek kostte de molen de kop. Liever een stoommachine dan windkracht. De oliemolens van Bus aan de Molenstreek te Veendam, de poldermolen van Klei-nemeer en oliemolen De Ooie-vaar te Hoogezand werden al voor 1890 æverstoomdÆ. Weg wlekenkruis, weg molen, slechts het stenen onderstuk bleef als bedrijfsruimte staan. De omliggende industrie gebruikte immers met succes stoom en later electra, waarom de molenaar dan niet? Toch betekende de komst van stoom, diesel of electra niet altijd het einde van de carrière van de molen. Het houten bovenstuk werd soms gedemonteerd en verhandeld naar delen van het land waar men nog wel vertrouwen had in de wind.

Ondanks alle investeringen in motorkracht zijn er nog molens in de Veenkolonin te vinden. De korenmolens te Kropswolde en Boven Pekela van de familie Pot zijn nog steeds beroepsmatig in bedrijf, alhoewel laatstgenoemde molen op restauratie wacht. De molen te Oude Pekela wordt regelmatig door vrijwilligers in het werk gezet. De molen van Kolham wacht op restauratie, maar is een baken voor de automobilist opweg naar de Stad. Even over de provinciegrens staat in De Groeve de laatste

Foto 2
Molen Welgelegen van de fa. K. & J. Wilkens bepaalde tot 1893 het beeld van het Beneden Oosterdiep. De molen werd in 1838 gebouwd en leverde o.a. hout aan een naast de molen gelegen scheepswerf. De buurt hielp tijdens de bouw van de molen bij het steken van de roeden. Een grote kaapstander werd op enige afstand van de molen geplaatst. Met behulp van mankracht, kabels en katrollen stak men de roede door de askop. Tegenwoordig klaren enorme hydraulische kranen het karwei, maar het steken van roeden blijft een imposant gezicht. Wie de molen van Wilkens wil zien moet nu naar Kollum rijden. De houtzager werd in 1893 te Veendam gedemonteerd en te Kollum weer als poldermolen opgebouwd. Anno 1999 staat hij er nog steeds.

Foto 3
De 5e laan, 11e laan, 18e laan, 24e laan, 30e laan, 42e laan, 48e laan, 54e laan en 60e laan. Waar zijn we in vredesnaam terecht gekomen. New York of een andere grote wereldstad? Nee, in Wildervank. In het verre verleden waren zowel aan de 5e, de 11e en de 18e laan molens te vinden. De molen van de 18e laan was een forse ronde stenen koren- en pelmolen. De molen werd in 1827 gebouwd voor Oomke Fokkens

Kemper en was tevens ingericht als barkmolen. De barkmolen vermaalde eikenschors voor leerlooiers. In 1878 werd E. Benthum eigenaar. In 1894 ging de molen over naar H. Meijer. Aan het einde van de Eerste Wereldoorlog verdween de molen uit het Veenkoloniaal landschap. Wat rest is een prentbriefkaart.

Foto 4
Molenaar Mans Mulder van De Munte te Muntendam was bepaald geen conservatieve molenaar. Waar mogelijk werd de bedrijfsvoering verbeterd. Eind vorige eeuw ging hij samen met molenmaker Harm Streuper uit Veendam naar Ost-Friesland, om daar molens met zelfzwinging te aanschouwen, iets wat men in Nederland nog niet kende. Bij zelfzwinging worden de heklatten met zeilen vervangen door latten met klepjes. Via een doorboorde as, liep een stang naar de achterzijde van de molen. De molenaar kon nu zonder te stoppen, de klepjes meer of minder dicht zetten. De molen stoppen om zeil te minderen of voor te leggen bij toe- of afname van de wind, was niet meer nodig. Mans Mulder was enthousiast en gaf Harm Streuper opdracht zelfzwinging op zijn molen aan te brengen. Daarmee was molen De Munte de eerste molen met zelfzwinging in Groningen. Mans Mulder stond overigens bekend om zijn vakmanschap. In Muntendam kende de oudere generatie hun ook het volgende versje: Mans Mulder meulen moalt mooi meel, mooi meel moalt Mans Mulders meulen.

Foto 5
Molenaarsechtpaar Swaantje en Jan van der Molen poseren trots voor de fotograaf. Rechts poldermolen De Vereeniging te Borgercompagnie. Samen zorgden ze er voor dat de boeren te Borgercompagnie hun land konden bewerken. Waterschap Borgercompagnie-Oostkant werd in 1836 opgericht. De boeren wilden drogere landerijen. Een forse windmolen moest hen daar bij helpen. Kort voor de oprichtingsdatum van het waterschap werd de molen maalvaardig opgeleverd. Op 8 juli 1872 ging deze molen in vlammen op. Nog hetzelfde jaar kreeg molenmaker Reinders uit Hoogezand opdracht om voor á 4500,- een nieuwe molen te bouwen. Het

werd een stevige ronde, stenen grondzeiler. De molen kreeg een vlucht van 23.50m en een vijzel van 1.52m. en was daarmee het grootste maalwerktuig in de omgeving. In 1932 werd de van zelfzwinging voorziene molen door Nienhuis en Zoon uit Eenrum gedeeltelijk afgebrooken. Wind was immers een onzekere factor en electro- en dieselmotoren hadden hun waarde inmiddels bewezen. De nu nog bestaande romp is overigens het herstellen waard. Alleen al het metselwerk geeft blijk van vervlogen vakmanschap. In Borgercompagnie staat, zonder dat velen dat zullen weten, het laatste restant van een ronde stenen poldermolen in Noord Nederland.

Foto 6
Durf, dat bezat zeker E.D. Pot uit Boven Pekela. In 1977 kocht hij de vervallen korenmolen De Hoop te Kropswolde van de familie Schutte. Kosten nog moeite werden gespaard om de molen weer draaivaardig te krijgen. Molenmakers Roemeling en Molema uit Scheemda lieten zien dat vakmanschap eind 20e eeuw nog zeker aanwezig is, en mulder Pot

